

Interní studijní pomůcka ke kurzu ENSn4444 Ekonomie pro environmentalisty

Sestavil Martin Černý za využití podkladů Nadi Johanisové, základní a rozšiřující četby ke kurzu, dalších odkazovaných dokumentů a průběžně akumulovaných znalostí neidentifikovatelného původu.

Text neprošel jazykovou korekturou, neobsahuje řádné reference (seznam zdrojů) a je určen **výhradně pro interní potřeby studujících kurzu ENSn4444 Ekonomie pro environmentalisty v podzimním semestru 2021** (velmi důrazně prosím **text v žádné formě nešířit**). Studijní pomůcka není zamýšlena jako materiál k přípravě na zkoušku ze zmíněného kurzu a není ani vyčerpávajícím přehledem jeho témat. Jedná se o neformální dokument, který si klade za cíl poskytnout vodítko ke zlepšení orientace v některých tématech kurzu. K přípravě na zkoušku doporučujeme kromě Vašich poznámek z hodin znovu projít texty ze základní literatury.

Co to je a kde se vzala ekonomie?

- Není to vlastně tak úplně správná otázka, resp. má v sobě již skrytý předpoklad, že ekonomie je jen jedna. To tak ale nikdy nebylo:
 - o Už v 18. století: Sismondi (kritik laissez-faire)
 - o Marxistická ekonomie
 - o Institucionální ekonomie (Veblen – poč. 20. století; role institucí – zákony, normy, kultura; ohlíží se na kontext ekonomického dění; např. Elinor Ostrom)
 - o Keynesiánství
 - o Rakouská škola – extrémně neoliberální (Friedrich von Hayek, Milton Friedmann; Reagan, Thatcherová, Alan Greenspan; laissez-faire, privatizace, deregulace, nízké daně, malý stát /extrém: stát tu vůbec nemá místo – anarchokapitalismus/, preference soukromého sektoru).
- Dnes: tyto směry pokračují, plus od 70. let 20. století ekologická ekonomie, ekofeministická ekonomie, zelená ekonomie.
- Když budeme mluvit o středoproudé ekonomii – myslíme to, co (obvykle) najdeme v učebnicích: neoklasická ekonomie (často v podobě neoliberalismu), občas se za střední proud bere i keynesiánství, resp. dnes postkeynesiánství.
- **Kořeny ekonomie jako vědy?**
 - o Termín „oikos“ – ekonomie – z řečtiny, kořeny v antické filosofii
 - o **Merkantilismus**¹: 16.-18. století, důraz na obchod a obchodní bilanci („víc vyvážet než dovážet“). První propracovaná ekonomická teorie, resp. spíše hospodářská praxe a její zpětné ospravedlnění. Cíl: posílení postavení státu (mocenské). Koloniální expanze, imperialismus, války, „hra s nulovým součtem“. Protekcionismus – cla, subvence (aby se víc vyváželo, než dováželo). Ztotožnění bohatství s penězi, zejména drahými kovy – chápe peníze ne tolik jako prostředek směny, ale hlavně jako uchovatele hodnoty. Orientace na hotové produkty (mají vyšší hodnotu) – když už se něco má dovážet, pak pouze jednotlivé suroviny – souvislost s koloniálním obchodem, dost možná vidět dodnes (globální Jih – vyváží primární suroviny).
 - o **Fyziokratismus**²: Bohatství národů pochází ze **zemědělství** a zemědělských produktů. Pol. 18. století, Francie. Osvícenská teorie. V opozici vůči merkantilismu – registruje, že zdroje (bohatství) nejsou nekonečné. Kromě zemědělství kladli fyziokraté důraz na **práci** jako na zdroj hodnoty v ekonomice, a to hlavně práci zemědělskou – „produktivní“ (X „neproduktivní“ – vlastně vše ostatní, vymezení se vůči vlastníkům, obchodníkům a řemeslníkům).
Francois Quesnay – autor Tableau Economique (1759), prvního ekonomického modelu (účetní rozpis), kterým se inspiroval Marx a později Leontief – myšlenka cirkulace vstupů a výstupů v podobě zboží a peněz mezi jednotlivými odvětvími v ekonomice se používá v různých modifikacích dodneška. 3 třídy,

¹ <https://cs.wikipedia.org/wiki/Merkantilismus>

² <https://cs.wikipedia.org/wiki/Fyziokratismus>

kteří mezi sebou obchodují – vlastnická, produktivní (zemědělství) a neproduktivní (obchodníci a řemeslníci).

- **Klasická škola / klasická politická ekonomie**³ – Adam Smith, David Ricardo, John Stuart Mill, Thomas Malthus. A. Smith (1776): Bohatství národů. Navazuje na fyziokraty, ale v mnohém se liší. Anglie, Francie – země, které byly na mocenském vrcholu a patřily k nejbohatším. Doba průmyslové revoluce – růst výkonnosti a produktivity hospodářství (i práce – využívání strojů a fosilní energie), roste význam **kapitálu**. Neviditelná ruka trhu, otázka růstu a měření národního bohatství, teorie hodnoty a rozdělování (Smith, další rozvíjejí). Smith – soustředí se na fungování mechanismus tržního hospodářství. Neviditelná ruka trhu – růst bohatství ve společnosti jako agregát růstu bohatství jednotlivců, kteří sledují vlastní prospěch (neviditelná ruka).

Teorie (pracovní) hodnoty – hlavním zdrojem bohatství práce a její produktivita (dobově podmíněné – stále významná role rukodělných a řemeslných aktivit). Dělbá práce (ovlivňuje produktivitu), akumulace kapitálu (podmínka bohatství). Odlišení přirozené a tržní ceny (to už předtím, Smith a další navazují). Směnná hodnota není závislá na užitné hodnotě (taky otázka vzácnosti). Rozdělení hodnoty na mzdu a zisk (+případně rentu) – teorie rozdělování.

Později (John Stuart Mill) – pol. 19. stol. – příklon k označení kapitálu za hlavní zdroj bohatství. Souviselo s postupem průmyslové revoluce a mechanizací. Stále ale ztotožnění hodnoty s náklady na výrobní faktory.

- **Marginalismus**⁴ – marginalistická revoluce (1871). William Jevons, Leon Walras, Carl Menger. Původ v rakouské škole. Základ dnešní mikroekonomie (především) a matematizace ekonomie obecně. Teorie mezního užítku („o kolik vzroste celkový užitek, pokud se množství spotřebovávaného statku zvýší o jednotku“ – nanáší na křivku poptávky) a mezních nákladů (stejná logika). Řeší otázku maximalizace užítku (pro spotřebitele) a minimalizace nákladů (pro výrobce), odvození funkce nabídky a poptávky (Leon Walras), používané dodnes. Úzce souvisí s neoklasickou ekonomikou.

Neoklasická ekonomie („zakladatel“: Alfred Marshall, termín: T. Veblen) – zdůrazňuje tržní hodnotu (hodnotu pro spotřebitele), odhlíží – vlastně zcela – od nákladů na výrobu produktu. Užitková teorie hodnoty: výrobci a spotřebitelé interagují na trhu, od toho se odvozuje tržní cena produktů (jejich „hodnota“) a ustavuje se všeobecná rovnováha mezi nabídkou a poptávkou. 3 základní předpoklady:

1. *Jednotlivci mají racionální preference a volí mezi možnostmi, které lze seřadit podle těchto preferencí (stabilní preference, stabilní kritéria).*
2. *Jednotlivci maximalizují užitek a firmy maximalizují zisk.*
3. *Jednotlivci jednají nezávisle na sobě a na základě úplných a relevantních informací.*

- **Marxistická ekonomie**⁵ – reaguje na rozvoj kapitalistické třídy, který souvisel s předchozím vývojem ekonomiky (otázka rozdělení výrobních prostředků/faktorů, vlastnictví kapitálu a související implikace jako je organizace práce pomocí výrobních vztahů). Rozdělení společnosti na třídu vlastníků výrobních prostředků (půda, kapitál – stroje apod.) a na třídu dělníků, „vykořisťovaných“, kteří v kapitalistické ekonomice prodávají práci. Výrobní prostředky vlastní menšina (kapitalisté) – vede k napětí a třídnímu boji. Problém odcizení v ekonomice související s tržní mediací výrobních vztahů a tím i do značné míry společnosti.

Otázka nadhodnoty: rozdíl mezi hodnotou, kterou dělník vyrobí a mzdou (určovanou trhem práce), kterou za práci dostane (ekvivalent přidané hodnoty, která jde jako zisk kapitalistovi). Vychází z pracovní teorie hodnoty. Podle M. si vlastník výrobních prostředků nadhodnotu přivlastňuje na úkor pracujících.

³ https://cs.wikipedia.org/wiki/Klasick%C3%A1_ekonomie,
<https://is.muni.cz/elportal/estud/esf/js08/dejiny/web/ch05.html#smith>,
<https://is.muni.cz/elportal/estud/esf/js08/dejiny/web/ch06.html>,
<https://is.muni.cz/elportal/estud/esf/js08/dejiny/web/ch07.html>

⁴ https://cs.wikipedia.org/wiki/Neoklasick%C3%A1_ekonomie

⁵ https://cs.wikipedia.org/wiki/Marxistick%C3%A1_ekonomie

- **Keynesiánství⁶** – oproti rakouské škole, laissez-faire přístupům a z toho do značné míry vycházející neoklasické ekonomii prosazuje zásahy státu do ekonomiky. Reakce na hospodářskou krizi 20. let. Řeší nerovnováhu mezi celkovou poptávkou (v krizi, např.) a nabídkou (kapacitou výroby) – vyvozuje, že např. v recesi může být celková poptávka hluboko pod možnostmi nabídky a ekonomiku to tak zbytečně „brzdí“. Řeší otázku nezaměstnanosti, kterou považuje za největší překážku ve fungování ekonomiky (+obecně za negativní jev). Řešení – velké investiční pobídky v době recese, New Deal. „Nabídka si vytváří svou vlastní poptávku“.

Filosofické nástroje ke kritickému přemýšlení o vědě a diskuse nad předpoklady, hodnotami a omezeními středoproudé ekonomie

Uvnitř ekonomie existuje řada různých myšlenkových tradic. Mají svá (různá) východiska a více či méně skryté předpoklady. Skrytý předpoklad – co autor(ka) považuje za samozřejmé, ani to neformuluje, co jsou jeho/její hodnoty, názory, z nichž vychází. Nějaké přesvědčení vycházející z určitých hodnot, které ovlivňuje vyznění textu a přitom není v článku explicitně vyjádřeno (přiznáno).

Milton Friedman a pozitivismus v ekonomii

- Friedman hovoří o **pozitivní** ekonomii
 - Normativní – jaké by *měly* věci být, k čemu směřovat, jaké by měly být cíle – např. k čemu by měla směřovat hospodářská politika. Zahrnuje hodnotové úsudky. X Pozitivní – co se skutečně(?) odehrává, hledá a popisuje zákonitosti fungování v nějakém systému (ekonomice). Usiluje o popis „fakt“ a „vztahů“ mezi subjekty, které pozoruje. (dichotomie pozitivní X normativní pocházející původně od Davida Humea)
- Friedman de facto říká, že:
 - Pozitivní ekonomie je v principu nezávislá na jakékoliv etické pozici či normativním úsudku
 - Vždy se najde teorie, která bude relativně jednoduchá, protože dokáže zachytit skryté souvislosti mezi danými jevy
 - Výhledově bude pozitivní ekonomie schopná řídit společnost
 - Všichni máme stejné cíle
- Milton Friedman tedy vychází z víry v pozitivní vědu. To však může být problematické – předpoklady umožňující tvrdit, že je věda (ekonomie) pozitivní mohou být samy o sobě normativní. Víra v ekonomii jako ve vědu se opírá o úctyhodný myšlenkový aparát pozitivismu. Pozitivismus⁷ – filosofie vědy, kterou formuloval Auguste Comte (1798-1857) ve 20. a 30. letech 19. století (později – logický pozitivismus; pozitivistická sociologie E. Durkheima (1858–1917)⁸). Pozitivistická sociologie Augusta Comta – sjednocení racionalismu, empiricismu, utilitarismu (Jeremy Bentham) a dalších proudů odmítajících „metafyzické spekulace“:
 - Vědecké poznání má vycházet z toho, co je poznatelné naší zkušeností (empirie)
 - Víra v objektivitu – krystalizuje např. v nepoužívání ich-formy (objektivní pohled odnikud – „boží oko“ □)
 - Držet se faktů, toho, co lze přesně definovat (případně logických axiomů), vyhnout se „spekulacím“
 - Věda je cestou k pokroku, umožní vědecké řízení společnosti
 - Pokrok jako přirozená tendence (společnosti) – přesvědčení o neomezenosti možností pokroku, racionální řízení společnosti
 - Odmítá metafyziku (nadřazená hodnotová východiska a soudy) (skryté předpoklady)

⁶ <https://cs.wikipedia.org/wiki/Keynesi%C3%A1nstv%C3%AD>

⁷ <https://cs.wikipedia.org/wiki/Pozitivismus>

⁸ Durkheim byl přesvědčený, že pro všechny vědní disciplíny lze využít jednotný způsob zkoumání – jak pro přírodní, tak pro společenské (empirie, zkušenostní pozorování, zaměření na korelace spíše než na kauzality). Společenská realita je stejně objektivní jako realita přírodní.

- o „Hledání skrytých zákonů“ – teorie, empiricky ověřené, se stávají zákony, které mohou být integrovány do jediného systému/paradigmatu
- (Středoproudá) ekonomie je plodem tohoto světového názoru (například – nabídka a poptávka – hovoří o *zákonu* nabídky a poptávky). Propojení s osvícenstvím, které je samo o sobě pozitivistickým projektem (racionalismus, pokrok, ...).

Tereza Stöckelová a poststrukturalismus

- Stöckelová vychází z jiné filosofie vědy – tzv. poststrukturalismu. Pasáž z četby s kritikou ekonomických modelů – nejen že neodpovídají realitě (nepřesné), ale zároveň ji samy tvarují („sebenaplňující se proctví“, tzv. performativita). Paradox: „realita“ a modely se pak mohou sblížovat. V tu chvíli ale už věda vlastně intervenuje do společnosti, která by za jiných podmínek (předpokladů) možná fungovala jinak. Performativita může být neúmyslná, ale i úmyslná.
 - o Friedman – uznává, že hypotézy mohou být nepřesné, ale tvrdí, že jde hlavně o to, aby co nejjednodušším způsobem postihovaly co nejvíc jevů, že v detailech zkreslují, dle něj nevadí („explaining much by little“ – str.14-15). Aproximace. Hlavní je tvořit přesné predikce (ale pozor, tady Friedman vůbec nevnímá performativní moment).
- Poststrukturalismus – od 70. let 20. století (k němu někdy přiřazován postmodernismus, někdy chápán jako navazující na postmodernismus) – autoři jako Michel Foucault, Jacques Derrida:
 - o Obecně – důraz na roli jazyka a interpretaci (přiřazování významů)
 - o Objektivita vědy je falešná – nějak s tím, co pozorujeme, vždycky interagujeme a máme na to transformativní (performativní) vliv
 - o Realita je sociálně konstruována (ekonomie jako sociální konstrukt)
 - o „Pravda“ je často určována mocí (a to i ve vědě). Marginalizovaný „ten druhý“ – „the other“, který mocensky získanou pravdou nedisponuje.
 - o Hledá a dekonstruuje skryté předpoklady (viz role jazyka a přiřazování významů jevům kolem pomoci něj)
 - o Člověk (lidstvo) není homogenní entita. Vždy hraje roli kontext, nelze vytvořit jeden unifikovaný model „one size fits all“. Nedůvěra ve „velká vyprávění“ („velké vyprávění“? – „všezahrnující příběh, který vysvětluje a zároveň legitimuje podobu i složky určité kultury. Metanarace – jeden z klíčových pojmů postmoderny – Jean-François Lyotard. Příběhy, které vysvětlují historii a společnost přijímáním nějaké univerzální pravdy.)
- Kromě poststrukturalistických kritik ale existují i jiné významné kritiky středoproudé ekonomie:
 - o E.F. Schumacher: Buddhistická ekonomie – metafyzika
 - o T. Kuhn: Struktura vědeckých revolucí – normální věda a věda v době změny paradigmatu
 - o V ekol. ekonomii Funtowicz a Ravetz, Saltelli, Giampietro, Strand... – postnormální věda – fakta nejistá (nevíme zcela přesně, jaké řetězce reakcí mohou naše dnešní zásahy do přírody v budoucnu spustit), hodnoty v sázce (mezi lidmi existují různé, navzájem se někdy vylučující pohledy na to, o co by měla společnost usilovat) a rozhodnutí naléhavá (např. s ohledem na potenciálně drastické dopady klimatických změn).

Shrnutí

- Středoproudá ekonomie je v zajetí naivního pozitivismu. Nereflektuje své skryté předpoklady; to, že vznikla v určité době, etnocentričnost... Současně – nesmírně mocný diskurs, který spolutvoří naši realitu – performativita. V jiných oborech je snaha pozitivismus transcendovat od 70. let. V ekonomii středního proudu toto v podstatě nenajdeme.
- Poststrukturalismus naopak hledá skryté předpoklady, povzbuzuje ke kritickému čtení textů, hledání skrytých předpokladů, ontologií, epistemologií, axiologií. Poststrukturalismus ovšem také může být problematický. V určitém momentu narazí na problém morálního relativismu a ve své extrémní vulgarizované podobě může rezignovat na „hledání pravdy“: vše je konstruované, nic není skutečné, solipsismus („vše si jen projektujeme, nic mimo nás neexistuje“).

- Kritický realismus (Roy Bhaskar) nabízí určitý kompromis. Jeho prominentní zastánce ekologický ekonom Clive Spash – ekologická ekonomie se tradičně označuje za transdisciplinární, pluralitní disciplínu, ale ke své škodě a zmatení. Kritický realismus může pomoci překonat propast mezi naivitou pozitivismu a radikální subjektivitou poststrukturalismu-solipsismu. Na rozdíl od pozitivismu a jeho empirického realismu konstatuje sociálně (kontextuálně) podmíněnou znalost ve vědě, ale zároveň nenapadá koncept objektivitu (poznání) jako takový, jako to může činit poststrukturalismus. Věda může fungovat „normativně“, ne jen deskriptivně, jak předjímá pozitivismus. To může být ve skutečnosti důležitý emancipační a transformativní moment – pokud jsme si takového působení vědomi (jako věda).

Kritické pohledy na model všeobecné rovnováhy, efektivnost a produktivitu

(Středoproudá) Ekonomie: Efektivní alokace vzácných zdrojů. Mechanismus alokace: nabídka a poptávka. Koncept (maximalizace) užítka. Jinak řečeno – 3 základní předpoklady neoklasické ekonomické teorie (uvádějí se v různých obměnách):

1. Základní mechanismus alokace zdrojů je trh – nabídka a poptávka
2. Lidské potřeby jsou neomezené
3. Člověk se rozhoduje racionálně, má úplné informace

Teorie všeobecné rovnováhy – general equilibrium theory

- Arrow, Debreu (1954). Blízká teorii dokonalé konkurence (je to jeden z jejích výchozích předpokladů):
 - o Celý svět sestává z milionů situací nabídky a poptávky. Splnění mnoha předpokladů (dokonalá znalost/mnoho malých hráčů/absence externalit/všechno je na prodej...) a předpokladu, že všechny trhy jsou v rovnováze, nastane Pareto optimum (subjekty směřují maximálně efektivně; nelze zvýšit užitek/zisk jednoho, aniž bychom snížili užitek jiného). Jinými slovy: Každý se snaží maximalizovat svůj užitek, a přece vznikne maximální blaho pro všechny („neviditelná ruka“).
 - o Jinými slovy⁹: V tržním systému jsou ceny a výroba všech statků vzájemně propojeny. Změna ceny jednoho zboží (daná i třeba faktory úplně zvenčí) může ovlivnit jiné ceny, které pak řetězově dál ovlivňují další trhy. Často se předpokládá, že agenti přijímají cenu (nikdo nemá takovou moc, aby ovlivnil ceny na daném trhu – to vychází z teorie dokonalé konkurence).

Frank Ackerman a kritika konceptu všeobecné rovnováhy

- Shrnuje kritiky teorie všeobecné rovnováhy:
 - o Zaujetí rovnovážným stavem souvisí s propojením ekonomie s matematikou a fyzikou 2. poloviny 19. století (mechanika) – Leon Walras: hledání analogií v sociálním světě, podobně jako se připisovaly přírodním zákonům (str. 23).
 - o Přestože teorie všeobecné rovnováhy byla matematicky vyvrácena (a ani v realitě ji nelze moc vypořádat), stále se používá. CGE modely, „vulgární“ ekonomie – mimo hrstku pionýrů a teoretiků se na aplikované úrovni všeobecná rovnováha využívá dál – str. 20-21. (Komparativně statické modely je relativně jednoduché spočítat oproti dynamickým modelům.)
 - o Celek není prostým souhrnem jednotlivců (cit. Saari, str. 22). Problém agregace (neviditelná ruka trhu...) související s předpokladem individualistického chování jednotlivce (str. 22). Jednotlivci se ve skutečnosti dynamicky ovlivňují navzájem, a navíc nemají stejné formy preferencí. To v podstatě vylučuje využití

⁹ https://en.wikipedia.org/wiki/General_equilibrium_theory

komparativní statiky s jedním startovním stavem a druhým cílovým stavem po intervenci (mezitím systém intervenuje do sebe navzájem – pozitivní zpětnovazebné smyčky – což modely postavené na všeobecné rovnováze neberou v potaz – str. 29 – „spotřebitelé mohou brát chování ostatních jako lepší zdroj informací, než své vlastní preference“). Kromě toho by spotřebitel musel být schopný určit svoje preference na všech trzích, které existují, aby model platil – mimořádně naivní představa.

- Problém komplexity a chaosu: Nelinerární systémy. (Efekt motýlích křídel + pozitivní zpětnovazebné smyčky.) V jednoduchých situacích může teorie fungovat X v realitě tisíce dimenzí různých trhů a komodit (nejen zboží a služby, ale i práce, trh s penězi /banky/ ...).
- Nelze dokázat, že komplexní trhem řízené systémy tíhnou k rovnováze. Naopak tíhnou k chaosu a stabilizují je dost možná spíše exogenní vlivy – kultura, legislativa, tradice, sociální vazby, státní zásahy. Důraz na instituce („necenové mechanismy“), které v praxi trh korigují, ale nejsou předmětem zájmu neoklasické ekonomie, která se soustředí jen na trh. (Zajímají se: institucionální, (eko)feministická, marxistická ekonomie.)
- Aktéři mají „omezenou, lokální“ racionalitu (Colander, 1996 – post-walrasiánská makroekonomie). Poznámka MČ: svého druhu osvobozující argument, který ale implikuje, že na ekonomickou analýzu musíme jít nejspíš úplně jinak: brát v úvahu vliv institucí, modelovat participativně, brát v úvahu performativitu, sledovat, kdo určuje v ekonomice co...

Kritiky modelu nabídky a poptávky, problémy s alokací dle trhu

- Kritika modelu nabídky a poptávky (a odvozené teorie všeobecné rovnováhy) může být vedena z pozic mainstreamu (epistemologická kritika – Stöckelová – modely nejsou přesné, nesedí, netvoří dobré predikce /Friedmanovo validační kritérium/), ale i „hlubší“ kritika (ontologická – performativně z(ne)viditelňují určité skutečnosti).
- Kritika z pozic mainstreamu: do značné míry to, co shrnuje Ackerman.
- Hlubší kritika I: můžeme odmítnout, že hodnota něčeho je dána tím, jak moc to člověk chce, jak moc to uspokojuje jeho užitek.
 - Do r. 1870 (do marginalistické revoluce, viz první téma): hodnota byla dána prací a vklady z přírody/půdy (příroda chápána jako aktivní činitel na tvorbě bohatství – fyziokraté). Bytostná (přirozená) hodnota X tržní hodnota (daná interakcí na trhu, nabídkou a poptávkou).
 - S nástupem fosilních paliv a industrializací a začátkem masové výroby se koncept přirozené hodnoty vytrácí. Ekonomie (středoproudá) nepočítá ani s přírodními zdroji, ani s prací, ani s energií obsaženou ve výrobku. X V současné době z environmentálního hlediska – toto je vlastně centrálním zájmem analýzy (uhlíková daň – pokoutně se nám tam příroda vrací).
 - Hluboce filosofickou/etickou otázku po tom, co tvoří hodnotu, odpovídá středoproudá ekonomie redukcionisticky (instrumentální hodnota), subjektivisticky (užitek pro mě) a materialisticky (spotřeba – obvykle předpokládá, že čím více, tím lépe). Užitek – radost, uspokojení, štěstí, benefit? Velmi těžko definovatelný pojem.
- Hlubší kritika II: můžeme odmítnout i celý koncept užitku. Koncept užitku, jak jej aplikuje neoklasická ekonomie, vychází z utilitaristické filosofie Jeremy Benthama (utilitarismus, liberální individualismus): nezávislí jedinci, kteří jednají svobodně a maximalizují svůj užitek. Nejvyšší hodnota: uspokojení jednotlivce (silně normativní předpoklad). Mechanismus alokace: trh (de facto výhradně). Kde trh není (zcela) vhodný pro tzv. alokaci zdrojů?
 - Vzdělání, kultura, péče o malé děti, zdravotnictví (stát dotuje z transferových plateb), základní potřeby – potraviny, bydlení, voda...?

- Jiná logika/narativ nežli logika mainstreamové ekonomie – diskurs lidských práv, práv přírody, budoucích generací. Příroda: logika commons (občin, společné správy). Voda, zem. půda, (pra)lesy – nerámujeme jako zdroje, ale něco vzácného, dědictví, co je třeba chránit.
- Karl Polanyi – po většinu historie lidstva probíhala alokace v úplně jiné než tržní logice: samozásobitelství – reciprocita – přerozdělování. Existují tyto mechanismy i dnes?
 - Samozásobitelství: Zahrada, kutilství, DIY, svépomocné dílny (bike kitchen, knihovny věcí) – sama/sám si opravím, ušiju, vyrobím...
 - Reciprocita: Neformální směny úrody, dobrovolnictví, péče o rodinného příslušníka, organizace na principu družstva – uspokojuje sociální, kulturní potřeby svých členů („kluby, spolky“), často ale s přesahem ven: svépomocné spolky, okrašlovací spolky, sportovní klub vlastněný členy, skautský oddíl, komunitní škola...
 - Přerozdělování: Stát, kraj, obec... peníze obcím na školy, obecní byty, peníze učitelům, důchodcům, školní jídelny. Nadace – dávají peníze do fondů, ze kterých čerpají např. charitativní organizace.
- Kritika z pozic (eko)feminismu: teorie užitku podporuje iluzi, že společnost se skládá z nezávislých a navzájem sobě rovných jedinců, kteří se mohou svobodně rozhodovat.
- (Eko)feministická kritika Virginie Held (americká filosofka) – Ethics of care:
 - Pohled více orientovaný na rodinu a vztahy, zdůrazňuje závislé a mnohdy nedobrovolné vztahy (každý je po velkou část života dítětem, závislý na péči; každý je většinou součástí rodiny, komunity, společenství, které si nevybíráme).
 - Cíl společnosti: nikoliv maximalizace produkce, kterou pak alokuje trh (pro uspokojení potřeb těm, kdo mají více peněz), ale vybudování resilientní společnosti, pro kterou bude prioritou zajištění péče o děti, staré lidi, rozkvet místních společenství a osobních vztahů vzájemné péče (zde je možné zahrnout i péči o přírodu).
 - Etika péče: V životě by nemělo jít o maximalizaci užitku, ale o zlepšení své schopnosti pečovat o druhé lidi a přírodu. Firmám by nemělo jít v první řadě o zisk, ale o vícečetné benefity pro místní společenství, pro přírodu. (Slušná firma – Tomáš Hajzler)
 - V praxi: omezit aplikace tržní logiky na sféry, zejména zdravotnictví, péče o zdraví, o malé děti, vzdělávání, kulturu, péče o ŽP („green services“ – Jackson a Victor). Důsledná aplikace tržních principů jde proti kvalitě života. Zatím chybí důsledná aplikace na přírodu – nerůst se snaží propojovat.

Jackson a Victor – práce a produktivita v ekonomice

- Ilustrace kontextu orientace ekonomie na produktivitu, efektivitu (a růst) – fosilní paliva a jejich mobilizace v procesu výroby. Produktivita práce historicky stoupala, bylo potřeba míň a míň lidí na výrobu jednotky výstupu (ačkoli v posledních dekádách relativní zpomalování tohoto trendu – viz str. 104). Dokud to bylo kompenzováno růstem ekonomiky (zvyšováním objemu produkce), nevedlo to k nezaměstnanosti.
- Pokud bychom ale – třeba z environmentálních ohledů – chtěli tento objem snižovat, jak uniknout problému s nezaměstnaností? Řešení:
 - 1) Zkracování pracovní doby (+trávení více času mimo tržní ekonomiku). Může mít ale nezamýšlené důsledky.
 - 2) návrat ke způsobu produkce s nízkou produktivitou práce („selektivní vracení se na stromy“). „Cinderella economy“ („popelkovská ekonomika“) – sektory (komunitní, služby, péče, lokální, ...), které jsou náročné na práci, ale environmentálně „neškodné“. Řada z nich na okraji, nebo úplně mimo zájem a schopnosti analytického aparátu mainstreamové ekonomie. Proč? Mimo trh. Uniknout pasti produktivity práce a nezaměstnanosti můžeme právě posilováním tohoto „green services“ sektoru.

Shrnutí

- Na otázku stability ekonomiky se lze dívat různou optikou. Otázka, které faktory hrají roli – konvenční model všeobecné rovnováhy selhává, klíčové faktory dost možná leží z velké části úplně mimo záběr mainstreamové ekonomie, tj. mimo trh.
- Řeší se, jak to do analytického aparátu včlenit (institucionální ekonomie, behaviorální ekonomie, marxistická ekonomie, svým způsobem i nerůst...).
- Jackson a Victor (+ekologická ekonomie a ekofeministická ekonomie, nerůst) soustředí pohled na aktivity, které leží na jeho okraji – ekonomika péče, „green services“.
- Mainstreamový ekonomický diskurs vychází z určité filosofie, ale neuvědomuje i to. Pokud zpochybníme jeho ústřední předpoklady, např. že je třeba vycházet z modelu jedince jako autonomní bytosti, která zvyšuje svůj užitek, zpochybňujeme celou jeho legitimitu a myšlenkovou kostru – a také robustní analytický matematický aparát.
- Z toho vyplývá i řada praktických důsledků: trh bez přívlastků (laissez-faire) není nutně optimální forma alokace (Ackerman a další kritici). Toto bylo dokázáno již v 70. a 80. letech. Přesto přesvědčení o trhu jako všeobecně nejlepším alokačním mechanismu ve vulgarizované (a často aplikované) formě ekonomie přetrvává.

Peníze a my: Co jsou to peníze a jak vznikají? Jaké jsou implikace finančního systému pro společnost a přírodu? Otázka komodifikace a související rizika

Peníze a banky a tvorba peněz dle Richarda Douthwaita

- Co jsou to peníze?
 - o 1) Prostředek směny (vyhnutí problému dvojí shody potřeb – barter)
 - o 2) Uchovatel hodnoty (do budoucna spoléháme na to, že se nám naše úspory neznehodnotí)
 - o 3) Zúčtovací jednotka (záznam hodnoty něčeho – směnné)
- Co dává penězům hodnotu? To, že je ostatní akceptují jako platidlo. „Každý může vyrobit peníze, ta těžká část je ale přesvědčit ostatní, aby s nimi začali platit.“ (Hyman Minsky)
- Vymahatelný závazek (věříme, že za peníze něco dostaneme, a když ne, někdo to bude schopný vymoci)
 - o Souvisí s tzv. „fiat money“¹⁰ – nemají vnitřní, užitnou hodnotu (X zlato, ...). Mají hodnotu pouze proto, že je vláda udržuje a vymáhá, nebo proto, že se účastníci směny dohodnou na jejich hodnotě. Alternativa ke komoditním penězům (mají svou vlastní hodnotu) a reprezentativním penězům (peníze, které jsou fixované/směnitelné za něco s vlastní hodnotou – např. dolar za zlato do r. 1971 – pohledávka za komoditou s vnitřní hodnotou, kterou lze nakupovat/obchodovat s ní).
 - o Kde se vzaly fiat money? V roce 1971 americký prezident Nixon upustil od směnitelnosti zlata a ukončil systém pevných směnných kurzů. V tomto systému, který vydržel přibližně 80 let (s přestávkami kvůli válce), byly měny směnitelné za zlato, směnné kurzy byly pevné a vlády mohly rozšiřovat své výdaje pouze zvyšováním daní nebo půjčkami od soukromého sektoru. Po roce 1971 většina vlád vydává vlastní měny na základě legislativního aktu (fiat); tyto měny nejsou směnitelné za nic hodnotného a volně se obchodují na měnových trzích.¹¹
- Douthwaite popisuje systém tvorby peněz (komerčními) bankami. Jak banky tvoří peníze? „Nečestní zlatníci“ – banky drží jen určitou malou část vkladů, zbytek půjčují. Spoléhají na to, že si věřitelé nepřijdou své vklady vybrat všichni najednou. Douthwaite popisuje tzv. multiplikovanou expanzi depozit. Pokud mají banky držet 10% vkladů v hotovosti, vzniká 90% peněz v ekonomice formou dluhu.
- Multiplikovaná expanze depozit (vkladů) – jak to funguje?

¹⁰ https://en.wikipedia.org/wiki/Fiat_money

¹¹ Mitchell, Wray, Watts – Modern Monetary Theory (2016)

- Domácnosti i firmy si u bank ukládají peníze. Banky uložené peníze dále půjčují. Dokonce mohou vcelku bez problémů půjčovat ještě předtím, než si peníze někdo u nich uloží. Peníze v tomto ohledu fungují jako komodita a banky coby firmy jako každé jiné (úrok pak tvoří zisk bank).
- Pokaždé když banka někomu půjčí peníze, vznikají nové peníze. Banka spoléhá na to, že všichni klienti si nepřijdou vybrat peníze ve stejnou chvíli, takže u sebe drží jenom určitou poměrnou část vkladů (tzv. povinné minimální rezervy /PMR/, jejichž výši určuje centrální banka – zpravidla mezi 1% až 15%: ČNB: 2%, ECB: 1%, FED: 10%).
- Když banka půjčí někomu peníze, ten je utratí a subjekt, který od nich peníze dostane jako tržbu, si je uloží opět u banky. Nové peníze nová banka opět půjčí dál, resp. jenom část z nich, např. 90%. Zbýlých 10% (záleží na výši PMR) musí mít v pohotovosti pro vkladatele, kteří by si ze svých účtů přišli vybrat peníze v hotovosti.
 - Příklad: Když si u banky uložíte 1000,- Kč, banka si 100,- Kč uloží jako povinnou rezervu a zbytek, tj. 900,-Kč, se snaží někomu půjčit, aby mohla pobírat z půjčky úrok, neboť tento úrok je její příjem v rámci jejího podnikání. Atd.
- Takto vznikají další a další peníze. Přesné množství nových peněz, které takto z jednoho určitého vkladu vzniknou, závisí vedle míry povinných rezerv na řadě dalších faktorů (např. – dokáže banka všechny peníze, které může půjčit, skutečně někomu dát jako úvěr?)

Multiplikovaná expanze depozit („nepoctivý zlatník“) – příklad:

Banka	Ulož. peníze	Rezerva	Posk. úvěr
Č.1	1000,-	100, -	900,-
Č.2	900,-	90,-	810,-
Č.3	810,-	81,-	729,-
Č.4	729,-	72,9	656,1
Č.5	656,1	65,6	590,5
Č.6	590,5	59,1	531,4
Č.7	531,4	53,1	478,3
Č.8	478,3	47,8	430,5
Č.9	430,5	43,1	387,4
.	.	.	.
Celkem	10 000, - přírůstek depozit	1000,- rezervy	9000, - úvěry

- Celková nabídka peněz (M) = $(1/rr) \times 1000,-$ kde rr = podíl rezerv vůči vkladům (rezervní poměr, zde 10%)
- Kolik peněz v ekonomice „musí“ být? Ve zjednodušeném dvousektorovém modelu z neoklasické ekonomické teorie peníze kolují mezi domácnostmi a firmami. Peníze jako olej, který maže kola výroby (viz produkční diagram – otáčí se v protisměru proti výrobním faktorům a zboží a službám). Jejich množství musí +/- odpovídat objemu zboží a služeb. Nesmí jich být ani moc – došlo by k inflaci (zvyšování objemu peněz v ekonomice bez toho, aby docházelo ke stejnoměrnému zvyšování výroby (=transakcí)), tedy ztrácení hodnoty peněz. V krajním případě hyperinflace – peníze již neplní funkci uchovatele hodnoty. Ale nesmí jich být ani málo (nastala by deflace, tj. růst hodnoty peněz – nebylo by čím směřovat /narušení funkce prostředku směny – „oleje v kolech výroby je málo“/, nastalo by snížení spotřeby, nezaměstnanost – firmy by neměly čím zaplatit zaměstnance).
- Co z toho vyplývá? Většina peněz v oběhu je vytvořená na dluh komerčními bankami. V průmyslových zemích vzniká až 97% (dle PMR atd.) formou dluhu. Ale centrální banky mohou ovlivňovat, jaká poměrná část to bude pomocí stanovení povinných minimálních rezerv (PMR). Douthwaite zde popisuje bankovní systém s tzv. částečnými rezervami. Druhý způsob řízení množství peněz – operace na volném trhu¹²: Nákupy nebo prodeje cenných papírů centrální bankou od komerčních bank. Pokud CB nakupuje cenné papíry, platí za ně novými penězi a zvyšuje tak množství peněz, které se může dostat do oběhu. Třetí nástroj – diskontní sazby (změna úrokové míry; úrok – cena peněz): Úroková sazba, kterou si centrální banka účtuje u půjček komerčním bankám. Když si komerční banky půjčují od CB, jejich rezervy vzrostou, což jim umožní poskytnout více půjček a vytvořit tak víc peněz. Centrální banka může zvýšit množství peněz v oběhu snížením diskontní sazby – pro komerční banky je tak levnější půjčovat si rezervy od CB a mají tak větší tendenci to dělat. To ovlivňuje úrokové míry, které poskytují svým zákazníkům – tím pádem také míru půjčování peněz.

¹² Převzato z přednášek (prezentací) Makroekonomie 2 na ESF MU, hodina Peníze_inflace.

- Problémy s tímto systémem dle Douthwaitea?
 - o Banky tedy tvoří peníze poskytováním půjček, za které se platí úrok. Systém běží na tom, že lidé si stále půjčují – pokud by si půjčovat přestali, nebo by přestali splácet, zásoba peněz (resp. rychlost jejich oběhu spíš) v ekonomice by klesla a nastala by hospodářská krize.
 - o Nestabilita: jakmile se kolotoč půjčování a splácení zadrhne, hrozí ekonomická krize (X nestabilita má i další příčiny: deregulace, finanční spekulace). Poloautomatické stabilizátory – např. podpora v nezaměstnanosti, podporuje ochotu lidí utrácet. Stejně tak poskytování půjček, hypotéky a podobně – lidé jsou de facto nuceni se zadlužit.
 - o Úrok. Jaký je problém s úrokem podle Douthwaitea?
 - Úrok nelze „šroubovat“ do nekonečna. Jednou se někde systém zadrhne, jakmile někdo přestane být evidentně schopný splácet, obvykle to spustí paniku – řetězec věřitelů si přestane navzájem důvěřovat – extrémní příklad – run na banky – finanční krize.
 - Nerovnost. Stále hlubší zadlužení a nutnost splácet úroky tlačí nejvíc na ty nejchudší – dluh globálního Jihu, podřadné hypotéky – hypotéky těm, kdo si je nemohli dovolit (krize 2008). Tlak na úvěry na každého z nás – hypotéky, půjčky chudým – Home Credit atd. (v současné době – Británie, USA: zadlužování studentů)
 - Tlak na růst, růstový imperativ kvůli nutnosti splácet úroky z půjček. („Zadlužili jsme se, abychom mohli růst, a teď musíme růst, abychom dluhy splatili“ (G. Kallis, 10 degrowth policy proposals)). Plus hodnota transakcí za zboží a služby musí růst stejnoměrně s množstvím peněz, jinak by nastala inflace.
 - Str. 23 – pasáž o nemožnosti „anjelizovaného“, dematerializovaného (dnes bychom řekli udržitelného nebo zeleného) růstu.
 - o Peníze nefungují dobře jako zúčtovací jednotka. Problém s poměřováním nákladů a výnosů (cost-benefit analýza) v čase. Záleží, kdy se jaký náklad a výnos projeví (jaderná elektrárna vs. spalování odpadové štěpky). Řeší se tzv. diskontováním – přepočtením budoucích nákladů a výnosů na jejich současnou hodnotu. Pro výsledek je klíčová úroková míra (diskontní sazba): předpokládaný výnos z investované částky, o který přijdeme ve srovnání s alternativním využitím peněz.¹³ Může způsobovat problém s alokací nákladů a výnosů mezi současné a budoucí uživatele (nebere v potaz zájmy budoucích generací či přírody – řešíme to tady a teď a pouze předpokládáme, co by si kdo jak „cenil“ v budoucnu).
 - Diskontování (úrokování) je způsob odhadnutí budoucí ceny peněz. Pokud investujeme a máme alternativní příležitost, jak peníze zhodnotit (než investovat – třeba nic nedělat), diskontování odpoví na otázku, jestli se daná investice vyplatí. Například poměřování možnosti zachovat přírodu (opční hodnota R) a místo ní nepostavit dálnici, supermarket, sklady, sjezdovku...:
 - $PV = R/(1 + r)^t$... PV – present value – současná hodnota; R – očekávaná částka (výnos) v budoucnosti; r – diskont – cena příležitosti (opportunity cost); t – čas
 - Příklad: Máme „investiční příležitost“, do které když vložíme 100 000 EUR, tak za 2 roky dostaneme 115 000 EUR (diskontní sazba je tedy 15%). Své peníze jsme alternativně schopni zhodnotit o 8% ročně (když přírodu zachováme). Tedy očekáváme, že za 2 roky si lidé budou ochotni za zachovalou přírodu deklarovat zaplatit o 8% více než dnes. Je vhodné investovat?
 - $PV = 115\ 000/(1 + 0,08)^2 = 98\ 590$
 - Investice má pro nás současnou hodnotu 98 590 Kč. Čili se 100 000 Kč nevyplatí investovat, protože 98 590 je míň než 100 000 □. Je to dobré, přírodu jsme zachránili. Co když se ale diskontní sazba změní? Poznámka: r ovlivňuje 1) návratnost kapitálu, 2) výše (investičního) rizika a 3) inflace. Podobně i R. Stanovuje to centrální banka.

Alternativy a moderní peněžní teorie (MMT)

- Jiné měny – lokální měny, produkováné a organizované samotnými lidmi (LETS – Local Economic Trading Schemes).

¹³ https://is.muni.cz/el/econ/jaro2013/MPV_VZVP/um/33148301/Studijni_text_CBA.pdf

- Změna veřejných politik (např. 100% rezervy)
- Etické/sociální bankovníctví, státní a municipální bankovníctví, kampeličky (družstevní záložny)
- Státní bankovníctví v pojetí moderní peněžní teorie (MMT, Modern Monetary Theory¹⁴ – Randall Wray, William Mitchell, Martin Watts, Warren Mosler, Stephanie Kelton and Nathan Tankus, z pohledu nerůstu Jason Hickel¹⁵; u nás Vladan Hodulák)
 - o Vychází z heterodoxní definice toho, co je to ekonomie – studium produkce a rozdělování zdrojů ve společnosti. Zajímají ji – v souladu s tím – i širší společensko-environmentální ohledy fungování ekonomiky.
 - o MMT říká, že vlády vytvářejí nové peníze pomocí fiskální (rozpočtové) politiky a že hlavním rizikem, jakmile ekonomika dosáhne plné zaměstnanosti, je inflace, kterou lze řešit zvýšením daní, aby se snížila výdajová schopnost soukromého sektoru.
 - o Vláda, která vydává své vlastní peníze (fiat money) nemůže být nucena splácet dluh vydaný (denominovaný) ve své vlastní měně.
 - Garance pracovních míst – nástroj stimulace ekonomiky. Zastánci job guarantee tvrdí, že koncept může být v souladu s cenovou stabilitou, protože se zaměřuje přímo na nezaměstnanost, místo aby se snažil zvýšit tvorbu pracovních míst v soukromém sektoru nepřímo prostřednictvím mnohem většího hospodářského stimulu.
 - Deficitní výdaje (např. na garanci pracovních míst) mohou snížit úrokové sazby, podpořit investice, a tím stimulovat (X vytlačování, crowding-out, jak předjímají jiné teorie) hospodářskou aktivitu.

Gómez-Baggethun a komodifikace

- Popisuje problém komodifikace: proces „roztahování“ trhu a tržní logiky mimo doménu obchodu. Kritika tohoto procesu – některé věci by zkrátka neměly být na prodej. Obava z proměny hodnotových schémat v sociálních vazbách na základě tržní logiky (performativita!): vnímáme se víc jako výrobci a kupující (Polanyi), eroze reciprocity (Mauss), Marx: commodity fetishism, Polanyi: půda, práce – nejsou na prodej, nevyrobili to lidé.
 - o Komodifikace commons (občin) – resp. jejich soukromé přivlastnění (apropriace) je krádež (Proudhon, Marx, pol. 19. stol.). Dle Marxe umožnil právě tento proces tzv. primitivní akumulace (přivlastnění původních občin soukromými majiteli) odstartovat kapitalismus – tj. akumulaci kapitálu. David Harvey, Rosa Luxemburg: kapitalismus má tendenci expandovat (brát zdroje „zadarmo“ zvnějšku trhu), občiny jsou nasnadě jako kořist.
 - o Jejich pohlcení je ale vždy nekompletní: přírodní občiny se těžko rozprodávají jako komodity, protože se prostě chovají „nekooperativně“ – nejsou jako typické zboží. Zároveň se někdy těžko brání v přístupu k jejich využívání (voda, ...). Sociální limity – rezistence, když dojde na základní potřeby.
 - o Současnost – land grabbing (Afrika, ...) – tzv. akumulace zbavením přístupu; ale také komodifikace přírody pomocí hodnocení ekosystémových služeb (kompenzace za zachování biodiverzity – Bolsonaro! – a obchodovatelné emisní povolenky – napříč zeměmi světa, globální Jih vs. globální Sever).
 - o Kontext nerůstu – kritika komodifikace a expanze tržní logiky a hodnot, požaduje dekomodifikaci.
 - o Pragmatická“ řešení ze strany environmentalistů nechat proniknout tržní logiku do ochrany přírody přehlížejí dlouhodobý kontext a následky takovéto strategie na společnost (performativita...). Může tak dojít k vytlačení vnitřních motivací k ochraně přírody – „tragédie dobře míněného hodnocení přírody“.
 - o Akcelerace komodifikace závisí na mocenských vazbách – zda mají navrch „vlastníci“, nebo „vyvlastňovaní“. Nejde o nutně nezvratný jednosměrný proces. Příklady dekomodifikace: otroctví (přepnulo se do jazyka lidských práv)
 - o Komodifikace není jen výhradní doména kapitalismu – trhy jsou jednou z nejdéle existujících a nejtrvalejších institucí v dějinách lidstva. Jejich koordinační mechanismus je ale vhodný jen na určité oblasti lidských interakcí (obchod). Kritickou otázkou tedy je, kde leží hranice komodifikace – etická a politická otázka.

¹⁴ Převzato (přeloženo a mírně upraveno) z https://en.wikipedia.org/wiki/Modern_Monetary_Theory

¹⁵ <https://www.jasonhickel.org/blog/2020/9/10/degrowth-and-mmt-a-thought-experiment>

Metody hodnocení přírody – možné alternativy ke cost-benefit analýze (CBA)

Kritika CBA – hodnocení přírody, „ekosystémových služeb“ pomocí peněz na 3 rovinách:

- I. Z ontologických a etických pozic: nelze převádět hodnotu života a přírody na finanční (směnnou) hodnotu, „není to na prodej“
- II. Empirická kritika – hedonické metody postavené na neoklasické teorii užitku – kontingenční metody hodnocení „stínové, umělé ceny“ může vést k opomíjení perspektiv budoucích generací a mimolidských entit
 - o Diskontování – Douthwaite – současná hodnota budoucího nákladu i přínosu je nižší, než skutečná v budoucnosti. To je nevýhodné zvláště tam, kde jsou vysoké negativní dopady daleko v budoucnosti.
- III. Kritika z post-strukturálních pozic, politická ekologie (CBA nebere v potaz moc – benefity pro koho, náklady na čí bedra?). Cost-benefit analýza je ekonometrická metoda, ale lze ji chápat i jako tzv. jazyk hodnocení:
 - o Joan Martínez-Alier: „Jsou dva druhy moci: moc, která rozhoduje a moc, která určuje, podle jakých kritérií se bude rozhodovat – jaký se zvolí jazyk hodnocení.“ Příklad: u přehrady zvolí úřady jazyk hodnocení CBA, místní lidé by ale raději zvolili jazyk hodnocení vycházející z lidských práv.
 - o Nepeněžní jazyky hodnocení: Lidských práv. Posvátnosti. Moci. Práva přírody. Práva budoucích generací.
- Multikriteriální analýza – snaží se, stejně jako CBA, započíst i nefinanční náklady a přínosy (hodnota přírody, zaměstnanost), ale bez převádění na společného jmenovatele peněz: určí se jednotlivá kritéria, ale nepřevádějí se na peníze. Pak je jim dána různá váha. Zde může být a nemusí být vpuštěna „polis“ – v rámci diskuse (deliberace) se rozhodne, která kritéria jsou důležitější a která méně.
- Multikriteriální přístupy se začaly vyvíjet v 70. letech 20. století jako alternativa k redukcionistickým metodám, které používají pouze jeden měřitelný indikátor (např. zisk/ztráta měřené v penězích) a jednu dimenzi problémů (např. finanční).
- Obecné principy multikriteriálních přístupů:
 - o Různá kritéria zpravidla zastupují jednotlivé jazyky hodnocení: způsoby vyjádření hodnoty /odtud multikriteriální – používají více kritérií, jazyků hodnocení/ které nemusí být nutně finanční. V řadě z nich je třeba rozhodnout o váze, která se přičítá jednotlivým kritériím. V některých metodách dělají stakeholdeři (ti, o jejichž zájmy přímo nebo nepřímo v dané kauze jde).
 - o 2 typy technik: I. Formální techniky svěřují vyhodnocování jednotlivých variant řešení do rukou expertů, často za použití sofistikovaných modelů (stakeholder do vyhodnocení nevidí). Od stakeholderů pouze informace/preference. II. Deliberativní techniky pracují se sociálními procesy – nechávají stakeholdery samotné stanovit podobu hodnotícího procesu + se soustředí na jejich interakci. Sociální učení – chápání a možné přibližování perspektiv aktérů – může přispět ke konsenzuálnímu řešení.
- Příklady metod:
 - o Citizens' juries/Citizens' assembly (Občanské poroty/Občanská shromáždění – XR!)
 - o Participatory rural appraisal (Paolo Freire – Pedagogika utlačovaných). Orální historie a etnobiografie – mapování minulého vývoje (krajiny, místa, objektů a jejich významu pro komunitu) pro vědomé určení si budoucího plánu
- Kdy ještě hodnotit penězi a kdy už ne? Kallis, Gómez-Baggethun a Zografos (2013) v článku „Value, or not to value? That is not the question“ navrhuje vybírat rámce hodnocení přírody podle 4 zásad:
 - o 1) Zlepší metoda rozhodování výsek přírody, o které se v daném případě jedná? (additionality/„přidavnost“)
 - o 2) Pomůže zredukovat existující nerovnosti a redistribuovat moc? (equality/rovnost a distribuce)
 - o 3) Nepotlačí během rozhodování ostatní „jazyky hodnocení“ (způsoby vyjádření hodnoty)? (complexity blinding/popření, zastření complexity)
 - o 4) Neposlouží metoda další komodifikaci a „uzavírání občin“? (accumulation by dispossession/akumulace zbavením přístupu)

Kritika ekonomického růstu a problém decouplingu. Jiná paradigmat: nerůst, cirkulární ekonomika

Co je to ekonomický růst? Systémové/strukturální příčiny růstu – růstové imperativy

Co je to ekonomický růst? „Růst hrubého domácího produktu, tj. celkové peněžní hodnoty statků a služeb vytvořené za dané období (obvykle rok) na daném území.“ (srovnání: HDP na hlavu)¹⁶

HDP – množství transakcí v ekonomice – bohatství implicitně ztotožňuje s objemem výroby a spotřeby. Toto uvědomění ve středoproudé ekonomii chybí. Růst produkce a spotřeby je zde chápán bezproblémově jako nárůst bohatství a v politice je to jeden z tzv. makroekonomických cílů – stálý růst.

Proč ekonomika „musí“ růst? Jaké jsou strukturální/systémové příčiny růstu? (Richard Douthwaite hovoří v 90. letech o růstovém imperativu, souběhu/synergickém působení různých systémových příčin/tlaků na ekonomický růst)

- První strukturální příčina růstu – peníze jako dluh, multiplikovaná expanze depozit: Peníze se dostávají do oběhu jako dluh. Když se koloběh půjčování a splácení zadrhne, klesne výroba, firmy si přestanou půjčovat a začnou propouštět. Lidem pak klesnou příjmy a pak přestanou utrácet nebo si přestanou půjčovat. Klesá množství peněz v oběhu, krize se ještě prohloubí.
- Druhý problém – úrok: Systémová závislost na dluhu se prohlubuje. U nás – zadlužení z hypoték – zhruba 1,5x tolik, co státní rozpočet na 1 rok (2,67 bilionu Kč vs. výdaje státního rozpočtu 2021 necelých 1,9 bilionu Kč). S finanční krizí – zadlužené nejen domácnosti, ale i vlády, s koronakrizí opět. Jak tlačí dluh na růst u států? Musíme splácet i s úrokem + musíme splácet, pokud je dluh v jiné než vaší měně (musíte zvýšit produkci, nebo šetřit).
- Třetí faktor – tlak na zaměstnanost rostoucí populace: viz text Victora a Jacksona o produktivitě práce a ekonomickém nerůstu.
- Čtvrtý faktor – organizační struktura akciových společností – korporací: je výhodné být větší, produkovat více (úspory z rozsahu, automatizace), snižovat náklady a „externalizovat“ je. Důležitým faktorem je taky odpovědnost akcionářům a tlak na generování zisku (závazný cíl, za který jsou manažeři hodnoceni).

E.F. Schumacher – Malé je milé

Schumacher – předchůdce radikálních kritiků růstu. Nabádá ke změně předpokladů, z nichž ekonomie vychází.

- Kritizuje nekonečný růst – lidé nikdy nebudou spokojeni. Uspokojování rostoucí kaskády potřeb. Klade otázku: co znamená dostatek? „Bohatí, nikoli chudí jsou těmi, kdo nesou větší odpovědnost.“
- Kritika konceptu homo economicus – racionální bytost, sledující vlastní blahobyt (Smith, Keynes: je v pořádku maximalizovat svůj užitek, protože tím zároveň prospívám blahu celku). Ekonomie říká, že morálka není potřeba – to je ale chyba.
 - o Současný systém nevede k míru, ale má potenciál konfliktů o zdroje – závislost na fosilních palivech. Omezení potřeb jako cesta ke smíru? Kritika reklamy (tvorba umělých potřeb).
- Kritika nerefektovaného technooptimismu („Nové problémy nejsou důsledkem náhodných selhání, ale naopak technologických úspěchů.“) – Skeptický vztah k technologiím velkého měřítka. Navrhuje technologie levné a dostupné pro každého, vhodné pro uplatnění v malém měřítku, slučitelné s potřebou tvořivosti. Decentralizace (produkce – osídlení – moci). Jiná filosofie práce – neusilovat o automatizaci a nahrazování práce kapitálem. Orientujme se podle měřítka/škály.

Jaká řešení navrhuje? Zčásti mimo-ekonomická – omezení potřeb + „jemné, nenásilné technologie“ („v malosti je moudrost, malé je milé“), zčásti ekonomická – společné vlastnictví, nové formy partnerství mezi vedením a zaměstnanci – družstva. Filosofická/duchovní – radikální změna ve směřování.

¹⁶ https://cs.wikipedia.org/wiki/Hrub%C3%BD_dom%C3%A1c%C3%AD_produkt

Co je ze problém s ekonomickým růstem, zeleným růstem a cirkulární ekonomikou

Varování před negativními dopady růstu – od 60. let Ezra Mishan (1967: kniha „Náklady ekonomického růstu“), Meze růstu (70. léta, Meadowsovi), Schumacher, Douthwaite (outsiděři).

Nicholas Georgescu-Roegen (rumunský matematik) – propojil kritiku růstu s fyzikou – teorií entropie (míra neuspořádanosti systému). Druhý zákon termodynamiky – fyzikální procesy jsou nevratné – energie se rozptyluje a rozpadá. Pokud do systému nevstupuje další energie, vzniká stále větší neuspořádanost – menší schopnost „konat práci“ (dřevo vs. popel).

Aplikace na přírodu – člověk svými zásahy zvyšuje entropii planety. Např. koncentrovaná ložiska surovin se rozptýlí, nejsou dále využitelná. Ekonomický proces nás ochuzuje. (Toto kritizováno – platí jen pro izolované systémy, kam nevstupuje sluneční energie X pro fosilní paliva a nerostné suroviny platí, rozhodně v horizontu udržitelnosti jejich využívání lidstvem.)

Herman Daly 80. léta: ekonomika ustáleného stavu (steady state economy). Ustálený tok energií a materiálů ekon. systémem. Implikace: omezení populačního růstu (za to Daly schytává kritiku „zleva zprava“ – z řad zastánců nerůstu i neoliberalních ekonomů a asi by ji schytil i od Schumachera). Některé části světa musí nerůst, aby jiné mohly ještě chvíli růst.

Ekologická ekonomie na rozdíl od environmentální ekonomie bere ekonomiku jako součást většího ekosystému přírody (nakreslit graf). Často kritika některých axiomů neoklasické ekonomie – růst (Daly), nebo nahraditelnost kapitálů. X Z hlediska post-strukturálního – zůstává často pozitivní vědou. Nebere v potaz otázku moci. Nebere v potaz tzv. nepeněžní ekonomiku – vzájemná pomoc a svépomoc a péče. Stále svými východisky a fokusem vzdálená např. etice péče či Gándhíovské představy ekonomiky jako nutnosti vrátit to, co jsem dostal od své komunity a od přírody (logika reciprocity, daru).

Od 80. let: dva přístupy – široké myšlenkové proudy, které reagují na naléhavé výzvy, upozorňující, že ekonomický růst ve své konvenční podobě (spotřeba energie a materiálů a výsledné emise a další environmentální problémy) ničí přírodu.

I. proud: Zelená ekonomika/zelený růst (nezaměňovat se zelenou ekonomikou), modrá ekonomika, cirkulární ekonomika. Změnit reformně ekonomiku k větší udržitelnosti a růst pak může pokračovat. Dematerializace. Decoupling. Ekologická modernizace. (Zisk a zároveň udržitelnost – výhoda: přijatelnější pro širší okruh X nevýhoda – povrchnost, chybí hlubší kritika jdoucí k příčinám současných environ. problémů.; problematické i z biofyzikálního hlediska)

- „Závěr je naprosto jasný a zdrcující: nejenže neexistují žádné empirické důkazy, které by potvrzovaly existenci oddělení (decouplingu) ekonomického růstu od environmentálních tlaků v takovém rozsahu, jaký je nezbytný pro řešení hrozící ekologické katastrofy, ale také – a to je ještě důležitější – se zdá, že k takovému oddělení v budoucnu pravděpodobně ani nedojde.“ (Parrique et al., 2019, p. 3)
- Druhý termodynamický zákon – kritika cirkulární ekonomiky – recyklování materiálů má z hlediska entropie své limity.

Asara et al. – Socially sustainable degrowth (nerůst)

II. proud: také široký, mnohem radikálnější: Nerůst – degrowth – décroissance – Postwachstum.

Kde se vzal nerůst? Jižní, JZ Evropa – posledních 20 let. Hnutí (sociálně-ekologické) a pak teprve akademické. Rozčarování ze středoproudého modelu, který nefunguje, stále se zrychlující tempo života, které vyřazuje spoustu lidí.

- Akademické hnutí: Důležité centrum – vazby i osobní okruh lidí kolem JM Alieri v Barceloně, původně francouzsko-španělsko-italská „debata“ (Gorz, Latouche, Schneider...) s rezonancí v Řecku (obecně státy zasažené silně ekonomickou krizí v roce 2008). X postupně i Německo, Rakousko, Kanada, dnes i Chorvatsko, Maďarsko a Česko
- Vychází také z kritické kulturní antropologie – tzv. post-rozvoj (Latouche). Odmítá lineární model rozvoje. Praxe ukazuje, že západní model nevedl k blahobytu pro země globálního Jihu – naopak vedl k nerovnostem, vyloučení, likvidaci přírody.

- Též ekologie (věda) a od 70. let ekologická ekonomie (frankofonní: bioekonomie). Georgescu-Roegen – jeden z prvních, kdo použil Gorzův pojem décroissance.

Hlavní myšlenky nerůstu:

- Další růst je nemožný, potřebujeme nerůst, ale environmentálně udržitelný a sociálně spravedlivý
- Je třeba osvobodit naši imaginaci (diskurs), abychom si představili „osvobozenou“ společnost, aby naše mysl nebyla kolonizovaná růstovým paradigmatem – tedy že růst je nutný. Musí začít být legitimní o tom diskutovat (repolitizace). Nerůst jako „performativní fikce“, „social movement and activist-led science“(!).
- Změnit systém tak, aby už nebyl závislý na růstu. Multiscalar transformation beyond capitalism (kritizují kapitalismus, prosazují demokracii): „an equitable downscaling of production and consumption that increases human well-being and enhances ecological conditions at the local and global level, in the short and long term“ (Schneider et al. 2010: 512). + „socially sustainable“(!)
- „Selective downscaling“: snížit objem vyrobeného kapitálu, ale ne všude plošně. „Nerůst neznamená středověk.“
- Je třeba transformovat celou ekonomiku tak, aby nebyla závislá na růstu – odstranit růstové imperativy. „Pokud začne nerůst společnost, závislá na růstu, tak je to špatně. Povede k recesi, hospodářské depresi, nezaměstnanosti.“
- „Není nic horšího než růstová ekonomika, která neroste“.
- Proto je třeba hluboká transformace na všech úrovních. Jinými slovy: odstranit růstový imperativ. Pozor – není cílem snížit HDP, spíš se o něj prostě nestarat (snížení HDP jako „by-product“). Ne „méně“, ale „jinak“ (slon X šnek).

Návrhy:

- Sociální a solidární ekonomika, konvivialita (vzájemnost, „sousedskost“, malé technologie)
- Je třeba fungovat na více úrovních, lokální až po globální; podporovat existující alternativy zdola, ale taky přemýšlet nad transformací v makroměřítku
- „Pracovně intenzivní ekonomika“ (opět snaha ustupovat od excesivního využívání kapitálu a technologií)
- Základní příjem, stát by měl získat kontrolu nad produkcí peněz (MMT?)
- Dualita transition X transformation (transformace radikální, rupturální, zlomová X tranzice – přechod plynulý). Transformace spočívá v aktivním budování nových praktik a infrastruktur, spíše než v přetváření současných. Tranzice/přechod nezpochybňují základní cíle a premisy současného systému, chtějí jej jen reformovat (zelený růst).

Rovnost a nerovnost, distribuce a spravedlnost v (ekologické) ekonomii

Nerovnost a spravedlivost v podání sociálně ekologické ekonomie

Formy nerovnosti? Všelijaké. Příjmová, rasová nerovnost, genderová, přístup k elektřině, k internetu, ...

Příjmová nerovnost:

- Posilována politicky omezením role státu: neoliberální reformy – snížení přerozdělování – odstranění dotací na potraviny, rovné daně, poplatky za zdravotnictví a školství, odstranění ochrany trhů... (80. léta – ztracená dekáda v Africe – zadlužení, MMF – musíte si vydělat na splácení dluhů)
- Souvislost se způsobem, jak vznikají peníze? (dluh – systémový tlak na nerovnost – úrok: transfery od dlužníků k věřitelům)
- V ekonomii – renta, příjem z vlastnictví kapitálu. Vlastnictví kapitálu generuje, resp. reprodukuje nerovnost (půda – landgrabbing, peníze jako kapitál, akumulace kapitálu; bydlení – podobné; tj, co vlastní, jsou v systémově mnohem výhodnější pozici)
- Ricardo v souladu s tím konstatuje, že až skončí ekonomický růst, budou na tom dobře vlastníci kapitálů. Kapitál i vytěžení levné fosilní energie – vybudování infrastruktury (X může být i nevýhodné s tím, jak levná a energeticky hustá energie bude docházet – může vznikat problém s údržbou těchto infrastruktur).

Nerovnost v produkci vědění a technologických inovací:

- 500 milionů produkuje „vědění“ pro 7 miliard – typicky např. anglosaské texty – chybí příběhy a diskurs těch druhých „the other“ (othering). Jak říká poststrukturalní pohled: žádný autor není neustranný. Převažuje určitý západní pohled, vycházející ze západního klimatu, přírodních a sociálních podmínek. Science and technology studies – technologie vždy předpokládají/vyhovují určitému socioekonomickému uspořádání a infrastrukturám a utvrzují ho (elektromobily...).

Problém konceptu „chudoba“?

- Co je chudoba? 1 dolar denně příjem? 1,25 dolarů denně (UN)? 2 dolary? 60 % mediánu příjmů v dané společnosti (EU)?
- Helena Norberg Hodge (lingvistka, environmentální aktivistka zabývající se ochranou biodiverzity a lokálních kultur) – 1974: zde není nikdo chudý. 1994: jsme tak chudí – pomozte nám. Co se změnilo? Relativní vnímání chudoby – jako sociální vyloučenost, upření uspokojování potřeb. Chudoba je v mnohém relativní, záleží hlavně na odepření potřeb a na vyloučení ze společnosti. Tomáš Ryška, antropolog: Svět bílého Boha (Asie).
- Oxfam a také Schumacher: bohatí i chudí finančně bohatnou, ale bohatí bohatnou rychleji – tzv. rozevírání nůžek. V tomto smyslu je chudoba pojem relativní – nemůžu si dovolit to, co soused – můžu se cítit sociálně vyloučený, i když oproti lidem v jiné zemi mám dost peněz.
- Nepeněžní ekonomika a její role („ekonomika péče“) – měření příjmů nepokrývá např. přístup k půdě, vodě, ... (ekologická distribuce). Ohrazování občiny (viz vlastnictví příští hodina) a komodifikace (Gómez-Baggethun).
- Ivan Illich: výroba chudoby, resp. modernizace chudoby: ztráta dovedností, s komodifikací a uspokojováním potřeb skrze trh člověk ztrácí schopnost (kompetenci, dovednost, know-how) něco vyrobit vlastníma rukama, opravit (není to moderní, nemá na to čas, legislativa to zakáže...).
- S expanzí tržní logiky do společnosti a modernizací chudoby souvisí také odcizení – ztráta sociálních sítí – větší izolovanost a zranitelnost X v tradičních společenstvích. Středoproudá ekonomie toto nevnímá: analytickou jednotkou je individuum, maximalizující svůj užitek – nevnímá sítě a nepeněžní sféru.

Jak souvisí nerovnost s životním prostředím?

- Mezigenerační distribuce – ti v budoucnu budou na tom hůře? Lépe?
- Environmentální nespravedlnost: ti, co ničí prostředí nejméně – cítí dopady nejhůře. Příklady? (těžba ropy, ostrovy – klimatická změna)
- Komunita ztratí svou formu obživy, přístup k půdě, k lesu, k řece... zchudne. HDP – nárůst (příjmy firmy, která tam má plantáž).
- Martínez-Alier: environmentalismus chudých – leckde vznikají hnutí na obranu práv užívat svůj les, pastvinu... aliance s hnutími na globálním Severu (kritika pojetí přítomného i v environmentální Kuznetsově křivce: Too poor to be green? -> Too rich to be green! -> Too late to be green □). Environmentální konflikty – commodity frontiers (kapitalismus hledá nové zdroje a chce je komodifikovat) – likvidace území, která obývají.

Jaké jsou různé koncepty spravedlnosti, které se týkají životního prostředí? (Heffron a McCauley (2018))

- Existují různé konceptualizace „spravedlnosti“ (podobné jako u nerovnosti).
 - o (1) klimatická spravedlnost se týká rozvržení přínosů a nákladů souvisejících se změnami klimatu (kdo profituje z toho, že ekonomika vypouští tolik emisí X kdo nese následky klimatických změn) – viz např. text Chancel a Piketty
 - o (2) energetická spravedlnost se vztahuje k lidským právům souvisejícím s využíváním energie a přístupem k ní (podobně u materiálů; možná spíš „extraktivní spravedlnost“)
 - o (3) environmentální spravedlnost spočívá ve snaze o rovné zacházení se všemi občany a jejich zapojení do tvorby, provádění a prosazování politik v oblasti životního prostředí
- Zastřešující koncept (4) spravedlivé transformace /just transition/: usiluje o zapojení všech relevantních a legitimních stakeholderů (zúčastněných stran, které buď mají schopnost, moc, možnost proces tranzice ovlivnit, nebo na ně dopadnou její následky) do rozhodování o podobě procesu tohoto přechodu (s. 75). Participativní procesy – pokus o vtažení rozšířené komunity stakeholderů namísto čistě vědeckého nebo politického (ve smyslu politických elit) rozhodování.

Chancel a Piketty – klimatická (ne)spravedlnost a globální odpovědnost za emise skleníkových plynů

Text hledá alternativy současného mechanismu globálního přerozdělování uhlíkových fondů – je velmi diplomatický, až v něčem mělký. Souvislost s předchozím? Ohledává prostor pro přenastavení současných mechanismů tak, aby braly explicitní ohled na otázku (ne)spravedlnosti. Týká se hlavně klimatické spravedlnosti.

- Hovoří pořád o „rozvinutých“ X „rozvíjejících se“ zemích – skrytý předpoklad, že rozvíjející se země budou následovat rozvinuté v dalším hospodářském vývoji. Zvláště paradoxní, když hovoří o tématu distribuce/odpovědnosti za emise CO₂, kde je to právě ekonomický růst, co je způsobuje především – což vlastně autoři uznávají.

Hlavní myšlenky?

- Existuje přímá souvislost mezi klimatickou (ne)spravedlností a příjmovou nerovností. Příjem/útraty jako jeden z největších „driverů“ emisí CO₂. U příjmu jde hlavně o emise nepřímé (luxusní zboží, často). 10% nejbohatších odpovědně za 50% emisí, 50% nejchudších odpovědně za 10% emisí. U příjmu je rozdíl ještě markantnější.
- Uhlíková nerovnost se během poslední doby snižovala, ale je to dáno spíš vyrovnáváním odpovědnosti na úrovni jednotlivých států – u jednotlivců (resp. příjmových skupin) je trend opačný.
- Navrhují neřešit klimatickou (ne)spravedlnost po státech, ale po příjmových skupinách; na základě toho navrhují model progresivní uhlíkové daně. Nemá moc smysl se dívat na státy jako celky, jednotlivci (příjmové skupiny) jsou za emise různě zodpovědní (i u Schumachera).
- Theilův index: používán k měření ekonomické nerovnosti. Měří „vzdálenost“ populace od „ideálního“ rovnostářského stavu, kdy mají všichni stejný příjem (z entropie – „neuspořádanost“, ekvivalentní s rovností jednotek). Vyšší číslo znamená větší „uspořádanost“, tj. nižší entropii, která je vzdálenější od „ideálu“ maximální „neuspořádanosti“, tedy rovnosti.¹⁷
- Závěr: návrh progresivní uhlíkové daně, která by reflektovala příjmové složení uvnitř každé země, podle kterého by se odvozovaly příspěvky do klimatických fondů; případně zdanit určité typy produktů, u nichž je uhlíková stopa největší (např. letecká doprava).

K metodám – taky zajímavé, ale spíš „třešnička na dortu“:

- „Production-based X consumption-based emissions“ – vzpomeňte na minulou hodinu a způsoby počítání materiálové a uhlíkové stopy – podobný problém, ale „naruby“ (u počítání decouplingu se naopak řešila domácí spotřeba).
- Přímé X nepřímé emise – rozdíl? (přímé – emise z provozu/používání X nepřímé – započítání dodavatelských řetězců, údržby – otázka životního cyklu daného produktu/kapitálu). LCA X IOA. LCA – sleduje produkty a jejich uhlíkovou stopu, může se ale stát, že se nějaký proces během zpracování započítá dvakrát. IOA – nejde po konkrétních produktech (max. po produktových skupinách, příp. po odvětvích), ale zajišťuje, že nic není započítáno dvakrát nebo naopak vynecháno (konzistence).
- Problém – chybí datové řady, proto se mimo jiné pořád používají zavádějící (production-based emise, domácí materiálová spotřeba...) nebo nevhodné (HDP...) indikátory. Navzdory tomu, že na tom pracuje slušné množství vědeckých týmů, některé státy a korporace mají tendenci data (pokud vůbec existují a jsou spolehlivá) držet pro sebe. (s. 19-20).

Jiné formy vlastnictví a souvisejících forem výroby v ekonomice a jejich implikace Kritický pohled na (domnělou) tragédii občiny (Johanisová)

Co je commons podle NJ? Někdy definováno jako ta věc, co se spravuje, někdy jako celý systém správy (vlastnictví).

Tři pohledy na vlastnictví – ve vztahu k přírodě a šířeji ke světu:

¹⁷ <https://www.census.gov/topics/income-poverty/income-inequality/about/metrics/theil-index.html>

1. Pohled mainstreamový:

- Cíl: je potřeba efektivně alokovat vzácné zdroje. Příroda je zdroj, cílem je vytvořit z ní komoditu/tržní statek: musí být vyloučitelný a rivalitní přístup. Tam, kde panuje nerivalita a nevyloučitelnost – stát, „veřejný statek“.
- Druhý kvadrant (vpravo nahoře) – kombinace rivality s nevyloučitelností vede k „tragédii občiny“
 - o 2 pohledy/argumenty: 1) Privatizace vede k lepší péči o přírodu, jinak nastane nevyhnutelně tragédie (Hardin). 2) Privatizace povede k bohatství – „rozvojový pohled“ – namísto sdílení se bude jednat o kapitál – bude možné vzít úvěr, začít podnikat a „rozmnožit bohatství“ (de Soto).
- Předpoklady? Homo economicus/individuální preferenční utilitarismus (je racionální nepřispívat na tvorbu parku, pokud z toho nemám přímý užitek – každý z nás je potenciálně černý pasažér a pokud nejedná ve snaze maximalizovat svůj přímý užitek, není racionální – hodnotící adjektivum). Pokud by takový předpoklad platil, v tom případě musí commons nutně a vždy selhat.
 - o „Pod tíhou kritiky Hardin nakonec ustoupil a prohlásil, že jeho článek se měl jmenovat „tragédie nikým neregulované občiny – unmanaged commons“ (Hardin 1991).“ (Johanisová, str. 64) – ve skutečnosti popisuje spíš problém „tragédie otevřeného přístupu“.

2. Pohled institucionální ekonomie Elinor Ostrom:

- Přesun důrazu z jedince na komunitu: lidé mají schopnost se domluvit, funguje sociální kontrola
- Pohybuje se v druhém kvadrantu: konkrétní přírodní území, rivalitní, obtížně vyloučitelné
- Je rozdíl mezi územím s volným přístupem – open access/free-for-all (to je ve skutečnosti to, co popisuje Hardin) X commons.
- Commons má systém pravidel, možnost sankcionování, sofistikované metody řešení konfliktů uvnitř komunity. Nemusí tedy vůbec k žádné tragédii dojít, skupina je schopná se o zdroj dobře starat za určitých předpokladů.
- Implikace: Ekvivalence státního, privátního a komunitního vlastnictví – Ostrom je staví na roveň.
- Ostromovská institucionální ekonomie dále říká, že expertně se může rozhodnout, který typ vlastnictví je v dané situaci nejvhodnější (matice, podle charakteru území/předmětu vlastnictví/charakteru komunity). Co na to NJ?
 - o „Pokud ekonomové na základě „objektivního“ výzkumu občiny jdou o krok dále a navrhnou některou veřejnou politiku správy místních přírodních zdrojů či úpravu režimu commons bez konzultace s místními aktéry, mohou být sami chápáni jako hráč, který z pozice experta porušuje demokratické procesy či rovnováhu moci uvnitř daného společenství“ (Johanisová, str. 67)

3. Commons jako hnutí – pohled radikálních zastánců commons – Ivan Illich, Joan Martínez-Alier, David Bollier, JK Gibson-Graham:

- Mainstream i Ostrom se stále pohybují v řádku rivalitních statků (ontologický předpoklad, že příroda je zdroj či statek, jehož využití se alokuje, a je správné, aby co nejvíc přírodních statků přešlo do modu vyloučitelnosti – Ostrom v podstatě „jen“ říká, že modus vyloučitelnosti nemusí znamenat modus privatizace). Důraz je nicméně stále na vyloučitelnost.
- X radikálnější pohled – jednak se často pohybuje ve sféře nerivalitních statků (3. a 4. kvadrant – informace, genetická informace, tradiční znalosti a rizika jejich případného patentování), jednak přerámování pohledu: zpochybňuje ideu, že příroda je „zdroj“/statek, dělí se na rivalitní a nerivalitní, který je třeba efektivně alokovat (aby nastalo Paretovo optimum maximalizující užitek).
 - o NJ: „Příroda se v rámci tohoto konfliktu mění z commons, v nichž jsou vnořeny samozásobitelské aktivity ekosystémových lidí, na zdroje.“ (Johanisová, str. 71)
 - o Usufruct právo – usus (užívání) je právo užívat vlastněnou věc; fructus (plod, v přeneseném smyslu) je právo mít z užívané věci plody/prospěch¹⁸
- Ivan Illich (významný radikální kritik modernity, 70.-80. léta 20. století): commons je právě opak zdroje – uzavírání/ohrazování commons: příroda se stává zdrojem – něčím, co nemá bytostnou hodnotu, ale jen užitnou a tržní hodnotu.

¹⁸ <https://en.wikipedia.org/wiki/Usufruct>

- Dle něj je commons forma užívání, kdy určitá skupina/komunita/národ něco rovnoprávně využívá a rozvíjí a současně má právo/povinnost/svobodu o to pečovat. Je tu i časová dimenze – určité dědictví, které předáváme dále.
- Problém patentování – privatizace kultury, znalostí, intelektuální „vlastnictví“, léčiva, osivo (po staletí – sbírání semínek, ovlivňování genofondu plodin – pak někdo přijde a patentuje si to)
- Komodifikace – ztrácíme možnost se podílet na vývoji, omezení tvořivosti, jsme sami „uzavření“ – komodifikování do role spotřebitele, ne-tvůrce či ne-spolutvůrce světa kolem sebe.
- Rivalitní systémy vnáší dimenzi moci (existuje někdo, kdo může další vyloučit ze spotřeby – vzniká závislost, hierarchie).
 - NJ: Uzavírání obcí vede k polarizaci moci a polarizaci bohatství a chudoby.
 - Marx: Proletarizace a prvotní akumulace, Harvey: akumulace kapitálu vyvlastněním.
 - Enclosure – uzavření (ohrazení) v podobě privatizace: (globální ekonomický) rozvoj stojí na uzavírání obcí, jejich privatizaci a kapitalizaci – a na odpírání jejího využívání místními lidmi.
- Radikální pohled (oproti Ostrom) říká, že commons je nejlepší (z hlediska dlouhodobé udržitelnosti a sociální spravedlnosti), ale je ohrožený. Ztotožňuje konvenčně chápaný (globální ekonomický) rozvoj z uzavíráním commons. Implikace – kritika rozvoje a „rozvojových aktivit“. Odtud také snaha přeznačit diskurzivně často používané „rozvojové“ versus „rozvinuté“ země na globální Jih X globální Sever. Problém: nerovnost v tzv. produkci vědění. Západ a anglosaský svět dominuje – performativita prostřednictvím učebnic, učitelů. Reprodukce „rozvojového diskursu“ je velmi silná.
 - NJ: „V rámci snah o reakci na Hardinovy teze se také ukázalo, že znalosti o historii a současnosti systémů komunitního vlastnictví v zemích globálního Jihu jsou poměrně malé.“ (Johanisová, str. 62)
- Genderový aspekt – ženy často zapojeny do commons mnohem více:
 - „Pokud bude sociálně ekologická ekonomie věnovat občinám v budoucnosti větší pozornost, bude to znamenat i větší důraz na témata genderu, nepeněžní ekonomiky a alternativní mikroekonomie“ (Johanisová, str. 74)
- David Bollier (americký autor, konzultant, aktivista, novinář, propagátor commons): Commons jako hnutí, nové rámcové slovo pro nový svět – ani stát, ani trh, ale commons (v rozporu s Ostrom)
 - Bollier (str. 15) – definice commons: „Stabilní systémy pro management sdílených zdrojů spravedlivým způsobem ku prospěchu všech“
 - „Zdroj“ využíván komunitou (férově – bez mocenských diferencí a s cílem dlouhodobé udržitelnosti) a tatáž komunita se podílí na péči o něj – má za něj i odpovědnost. Tato vzájemná péče a koevoluce vede k vytvoření partnerského vztahu mezi zdrojem a komunitou – logika dar a proti-dar (reciprocita).
- JK Gibson-Graham (pseudonym feministických ekonomických geografek Julie Graham a Katherine Gibson): More than human communities/commons, komunita vč. přírody (např. permakulturní zahrada)
 - Gibson-Graham – definice commons (Take back the economy, str. 135): Rozlišují kulturní, sociální, biofyzikální, znalostní commons. V užším ekonomickém smyslu – commons se týkají lidského i mimolidského „dobrého přežívání“ (cílem není alokace vzácných zdrojů, ale dobré přežívání lidské a mimolidské komunity).

Alternativní formy vlastnictví z pohledu nerůstu – případ energetiky (Kunze et al.)

Jaké jsou hlavní myšlenky textu?

- Ilustrativní příklad „moderních“ commons v praxi. Dokonce nejde ani o dekomodifikaci, ale svého druhu o paralelní strukturu. Propojení nerůstu a energetického systému (klíčového pro řešení klimatických problémů)
- Obnovitelné zdroje umožňují mnohem snáze alternativní, decentralizované, komunitní formy vlastnictví, blízké konceptu „commons“ (neříkají explicitně).
- „Kolektivní a politicky motivované projekty obnovitelné energetiky“ – co tím autoři myslí?
 - (Skutečná) participace, kolektivní rozhodování, společné vlastnictví, společné benefity z využívání zdroje. V podstatě odpovídá definicím commons.

- Formy vlastnictví – družstva, obecní vlastnictví, případně velmi lokálně omezené privátní vlastnictví. Hlavním principem je přerozdělování výhod v místě.
- Kritika konceptu společenské odpovědnosti firem – deklarace nejsou kompatibilní se skutečnými zájmy a se strukturou fungování privátních forem vlastnictví. Lakování nazeleno. Hledají zisk a usilují o expanzi.
- Komunitní nebo obecní formy vlastnictví samy o sobě nezaručují uskutečnění sociálně-ekologické transformace. Mohou však (na rozdíl od vlastnictví privátního) sloužit jako prostředek k dosažení kontroly místní komunity nad využitím zdrojů, distribuční spravedlnosti, environmentální udržitelnosti a lepší participace.
- To, čeho CPE rozhodně dosahuje, je vyloučení velkého institucionálního (korporátního) kapitálu, které je jinak téměř vždy doprovázeno odpojením místa a vlastnictví (zabraňuje přerozdělování výhod v místě, jde proti lokalizaci)
- Implikace/souvislosti: Ve Španělsku a v Itálii – komunitní energetické iniciativy překonaly i ekonomickou a finanční krizi po roce 2008:
 - „New members were either unhappy with their energy suppliers or already experienced in the cooperative economy and thus wanted to include energy as an additional field.“ – únik z tržní logiky
- Shrnutí: Různé technologie inklinují/přilínají k různým typům vlastnictví (předurčují/umožňují). OZE jsou lépe kompatibilní s Schumacherovským „malé je milé“ (+napomáhají dekarbonizaci X od elektromobility, která jde jen po dekarbonizaci). Fungují – nebo mají potenciál fungovat – jako paralelní struktury k centralizovaným technologiím a „světu velkého nadnárodního kapitálu“. Mohou mu ale také časem podlehnout.

Syntéza – sociotechnické imaginace (jen pro zajímavost, nezaznělo plně na hodině a nebude obsahem zkoušení)

Sociotechnical imaginaries/Sociotechnické imaginace¹⁹

- Koncept vychází ze science and technology studies – relativně mladý obor zájímající se o vztah mezi vědeckým poznáním, technologickými systémy a společností.
- Nejznámější příspěvek je asi klasická studie Thomase Kuhna Struktura vědeckých revolucí z roku 1962.
- STS vnímá vědecká fakta spíše jako produkty sociálně podmíněného zkoumání ze strany vědců než jako objektivní reprezentace reality. Jedním z mnoha důsledků Kuhnovy práce byla systematická snaha sociálních vědců zkoumat, jak vědecké objevy a jejich technologické aplikace souvisejí s dalším společenským vývojem v oblasti práva, politiky, veřejné politiky, hospodářské politiky, etiky a kultury – a tedy i podoby výroby a vlastnictví.
- Premisa STS: Vědění a technologie („věda“) a moc nikoli oddělené domény, ale výstupy navzájem se ovlivňujícího procesu (koprodukce). Věda a technologie se v moderním světě významně podílejí na vytváření kolektivních vizí „dobré a dosažitelné budoucnosti“.
- Tyto „sociotechnické imaginace“ o budoucnosti slouží/ospravedlňují jako vize politik i jako nástroje legitimizace. Státy a veřejnost (instituce) si vytvářejí představy budoucnosti v souladu s implicitními či explicitními představami o pokroku, objevech, inovacích, efektivitě, nejistotě, argumentech, důkazech, hodnotách a legitimitě.
- Sociotechnické imaginace upozorňují na skutečnost, že vize budoucího vývoje v oblasti vědy a techniky s sebou téměř nevyhnutelně přinášejí širší vize sociální budoucnosti. Jinými slovy, že spolu s vývojem technologií a jejich rozšiřováním/implementací v praxi je třeba přemýšlet nad tím, jaké socioekonomické uspořádání favorizují/umožňují, jaké vylučují a proč.
- Otisk vědomé či nevědomé lidské volby a společenských preferencí poznamenává design objektů, jejich rizika a přínosy; podporuje určité chování, zatímco jiné vylučuje nebo se snaží regulovat (Jasanoff and Kim, 2015).

- Normativní/preskriptivní dimenze: sociotechnická imaginace je program/série akcí s odůvodněním v pozadí.
- Konverze toho, co se objevuje jako představy o budoucnosti do konkrétních kroků a akcí – záležitost sociálních hnutí, politiky, ale v podstatě jakýchkoli mocných organizací (i privátní sféra).